

УДК 631.11

Щурик М.В., д.е.н., професор,

Проректор з наукової роботи Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ СФЕРИ

Досліджуються особливості розвитку лісового господарства Карпатського макрорегіону в дорадянський, радянський і пострадянський періоди. Аналізується стан лісогосподарських земель, генеза флориністики й фауністики, вплив на характер їх розвитку лісової політики, котра генерувалася державними структурами в умовах командно-адміністративної та ринкової моделі відтворення. Проводяться чинники деструктивного впливу на показники використання, відновлення та охорони лісодеревини. Обґрунтовується потреба імплементації нових засад розвитку лісогосподарської сфери, котрі базуються на принципах сталого розвитку. Пропонується обмежити вирубку лісів та збільшити площі лісових насаджень на лісогосподарських землях. Особлива увага приділена розширенню природного лісопоновлення. Пропонується реанімувати в досліджуваному макрорегіоні не лише лісогосподарську сферу, а й увесь природоресурсний потенціал. Обґрунтовується потреба розробити програму та заходи реанімації та збереження рослинного і тваринного світу. Переконаливо доводиться потреба перетворити досліджувану територію з «індустріальної» на відпочинкову, рекреаційну, оздоровчу.

The features of forestry in the Carpathian macro-Soviet, Soviet and post-Soviet periods. The state of forest lands and origins florynistyky faunistics is analyzed, their impact on the character of forest policy, which generated by government agencies in terms of administrative and command a market reproduction. Factors are generated of destructive impact on utilization, restoration and protection of timber. Threre is a need for the implementation of new principles of forest areas, which are based on the principles of sustainable development. It is proposed to limit deforestation and increase the area of forest plantations on forest lands. Particular attention is given to the expansion of natural reforestation. It is proposed to revive in the study not only macro forest management sector, but the whole of nature resource potential. Substantiates the need to develop a program and activities resuscitation and preservation of flora and fauna. Convincingly the need is proved to transform the study area from "industrial" to leisure amenities, recreation, recreational.

Постановка проблеми. Нинішній механізм розвитку лісогосподарської сфери в Україні, передусім організації використання лісогосподарських земель і лісових ресурсів унеможлиблює імплементацію моделі сталого розвитку, котра розроблена та прийнята країнами Світової спільноти на конференції ООН. Як результат в Україні та Карпатському макрорегіоні зокрема, надмірно вирубується лісодеревина, зменшуються земельні лісові площі, погіршується екологія, загострюються соціальні негаразди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запровадження ринкових засад розвитку лісогосподарської сфери спричинило необхідність створення адекватної економічної моделі, котра би забезпечила належне відтворення лісових ресурсів, усього природоресурсного потенціалу. Передусім це стосується радикальної переорієнтації цінностей сприйняття соціумом лісових ресурсів, які слід спрямовувати на їх збереження та охорону, дефетишизацію індивідуальних матеріальних інтересів. Повинна докорінно змінитися

ментальність сучасної людини, її пріоритети, «смак щастя»: це відбудеться тоді, коли цінність будь-якої речі чи діяльності сприйматиметься більшістю, і особливо елітою, не лише як індивідуальна корисність, але й на основі тих зовнішніх ефектів, які виникають у процесі його виробництва або споживання, причому як матеріального, так і нематеріального характеру; коли суспільство відійде від технократичного шляху розвитку [1, с.54]. Йдеться про те, що лісові ресурси продовжують використовуватись і сприйматись соціумом механістично як сировинна ресурсна матерія, запаси якої є, були і залишаться безмежними та невичерпними. Деструктиви такого сприйняття корисності лісогосподарської сфери завдають нині непоправної шкоди не лише лісогосподарським землям, флориністиці і фауністиці, а й усій біосфері. Згубна практика активного втручання у природні процеси призвела до загрозливих змін біосфери. Переробляючи природу й довкілля, своїм розумом і результатами інтелектуальної праці людина змінює життя на планеті [2]. Слід зазначити, що ці зміни далеко не є однозначно позитивними і часто призводять до соціально-економічних і екологічних криз, які за останні десятиліття значно почастишали. Лейтмотивом, найважливішими причинами при цьому слугує прагнення до надмірного збагачення, фетишизація грошей, ігнорування вимогами законів онтології. Кризи являють собою відплату людям за аморальне прагнення забезпечувати власний добробут шляхом насильства, паразитувати на природі, не повертаючи їй борги, за порушення права кожного на працю і на одержання достойної зарплатні й пенсії, зрештою, за невтомну жадібність та безглузде здирництво [3, с.21]. Означене з усією очевидністю засвідчує, що ставлення людини до природоресурсного потенціалу, передусім до лісогосподарської сфери, продовжує будуватися на засадах надмірної виснажливості, вичерпності, аморальності та бездуховності. З цього приводу вченими зазначається, що економічне зростання, що супроводжується використанням природних ресурсів, забрудненням довкілля, погіршенням складових якості життя загострює проблему збереження цивілізації, виживання людства. Процеси економічного зростання не узгоджені з можливостями природного середовища, руйнують його, призводять до екологічної деградації [4, с.85].

Аналіз останніх досліджень публікацій вчених, урядових і бізнесових структур, практичних працівників засвідчує, що розвиток лісогосподарської сфери в нашій країні не відповідає потребам сучасності, передусім, вимогам засад сталого розвитку і потребує радикальних трансформацій. Особливо це стосується окремих регіонів, у яких лісогосподарська діяльність, лісогосподарські землі мають певні особливості, котрі слід враховувати при побудові моделі генези лісогосподарської сфери. У даному аспекті на особливу увагу заслуговує лісогосподарська галузь Карпатського макрорегіону.

Постановка завдання. Дослідити особливості та ретроспективу розвитку лісогосподарського сектору Карпатського макрорегіону. Запропонувати передумови та новий дієвий механізм організації використання, охорони і відновлення лісогосподарських земель, зокрема лісових ресурсів на засадах сталого розвитку.

Результати дослідження. Важливість і значущість лісогосподарського сектора економіки для областей Карпатських гір важко переоцінити, оскільки при вмілій, сучасній організації лісогосподарської діяльності буде створено фундамент для успішного вирішення соціальних, економічних і екологічних завдань. Досліджуваний макрорегіон має особливості історичного, територіального, ментального, природного, етнічного характеру, які відрізняються від інших адміністративно-територіальних утворень. Ці особливості переконують у потребі обов'язково враховувати їх у процесі формування загальнонаціональної лісової політики. Коротко зупинимось на характеристиці найбільш суттєвих із них. По-перше, західні області України тривалий час перебували від поневоленням європейських країн, в той час як інші регіони в абсолютній своїй більшості знаходились лише під юрисдикцією Росії. Як результат, першими було запозичено теоретичні і методичні засади організації лісового господарства проєвропейських держав, другі в основу свого розвитку запозичили проросійські основи використання і відновлення лісових ресурсів. По-друге, територія західного регіону, її рельєф характеризується значно більшою горбистістю земельного фонду. Крім того, переважаюча частина лісогосподарських земель розміщена безпосередньо у гірських Карпатах. Щодо інших регіонів, то тут домінуючими в абсолютній більшості є рівнинні землі. Як результат питома вага лісогосподарських земель у західному макрорегіоні є значно вищою. По-третє, для досліджуваного макрорегіону характерне малоземелля. Саме тому місцеве населення дуже цінувало землю. В цьому регіоні значно більший розвиток отримала лісогосподарська сфера. По-четверте, природо-кліматичні умови, екологія в Карпатському макрорегіоні значно відрізняються від інших територій України. Наявні природо-ресурсний потенціал дозволяє розвивати тут, крім лісогосподарської галузі, такі види діяльності, як рекреація, охорона здоров'я, спорт, інші види відпочинкової діяльності, котрі не пов'язані з промисловістю. Існують й інші особливості досліджуваної території, які суттєво впливають на генезу лісогосподарської діяльності.

Ретроспективні дослідження становлення й генези лісових ресурсів і лісогосподарської сфери зокрема, дають можливість стверджувати, що характер їх використання в дорадянській і радянській періоди був надмірно виснажливий. Поневолювачами масово вирубувалися ліси, тотально винищувалася фауністика й флориністика, засмічувались водні ресурси, забруднювалася атмосфера. Лісодеревина, котра хижацько вирубувалася, практично повністю вивозилася за межі України.

За аналогією поступали із корисними копалинами: нафтою, газом, кам'яним вугіллям. Як результат – значна частина лісогосподарських земель нині оголена, а запаси вуглеводневих і енергетичних корисних копалин майже повністю вичерпано.

Проголошення незалежності України (1991р.) не принесло радикальних позитивних змін у діяльності лісогосподарської сфери Карпатського макрорегіону. Навпаки, проголошення ринкової моделі організації використання, відновлення, охорони лісогосподарських ресурсів призвело до

посилання неконтрольованості вирубування лісодеревини. Особливо інтенсивною стала заготівля ліквідної деревини в період 2000-2010рр. (табл. 1)

Таблиця 1
Заготівля ліквідної деревини в областях Карпатського макрорегіону [5]
(тис. м³)

	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2012 у % до 2000
Україна	11261,7	15244,3	14221,4	16145,6	17510,3	17506,7	1,554
Закарпатська	906,7	1032,3	905,2	1003,7	1157,4	1154,9	1,274
Івано-Франківська	518,0	784,6	839,3	923,2	1005,11	1124,3	2,170
Львівська	774,1	1036,2	960,4	1106,8	1254,4	1146,4	1,481
Чернівецька	569,3	804,3	821,8	899,9	963,9	971,3	1,706
Разом по макрорегіону	2768,1	3648,8	3526,7	3933,6	4380,8	4396,9	1,588

Лісовнича наука стверджує, що зростання обсягів заготівлі деревини має обов'язково бути збалансоване з площами лісорозведення. Баланс досягається за рівності площ вирубаних і лісопосаджених ділянок. Однак, як засвідчують дані Державної служби статистики, такої збалансованості за період 2009-2012 рр. в Карпатському макрорегіоні не було забезпечено (табл. 2).

Таблиця 2
Площа відтворення лісів шляхом лісорозведення в Карпатському макрорегіоні [5]
(га)

	2009	2010	2011	2012
Україна	31212	27798	22367	19000
Закарпатська	56	131	52	—
Івано- Франківська	100	35	23	13
Львівська	283	330	244	28
Чернівецька	72	71	57	25
Разом по макрорегіону	511	567	376	66

Низькими темпами відновлювалися лісові насадження завдяки садінню та висівання лісу. Більше того, за нашими розрахунками, якщо площа відновлення лісів шляхом садіння і висівання лісу в 2000 році складала 6670 га, то в 2012 р. – 7220 га, тобто зросла лише на 108,2%. В той же час заготівля ліквідної деревини збільшилась на 158,8%. Означене засвідчує про дисбаланс між площами вирубування і насадження лісів, який в перспективі призведе до зменшення обсягів заготівлі лісодеревини.

Відомо, що лісогосподарські землі, ліси використовуються не лише для вирощування продукції лісового господарства, а й слугують місцевістю, на якій здійснюється популяція рослинного і тваринного світу. Ретроспективний аналіз

засвідчує, що в умовах командно-адміністративної моделі господарювання площі лісогосподарських земель, на яких проходили популяційні процеси, значно зменшились. Значна частина представників фауністики й флориністики нині знаходиться на межі зникнення та занесена до Червоної книги.

Регіональні особливості природо-ресурсної сфери, включаючи лісові ресурси, макрорегіону полягають також у тому, що після приєднання західних областей до складу Радянської України «нові господарі» намагалися перетворити його територію з відпочинкової, оздоровчої, лікувальної, аграрної в індустріальну. Визначником, індикатором успішного розвитку, на їх переконання є індустріалізація, розвиток промисловості, особливо важкої, хімічної, військової. Задекларована модель економічного розвитку Карпатського макрорегіону завдала найбільш суттєвої шкоди природо-ресурсному потенціалу, лісовим ресурсам, екології тощо. Будівництво гігантів хімічної та металургійної промисловості, целюлозно-паперових заводів, баз військово-промислового комплексу здійснювалось шляхом знищення сотень тисяч гектарів лісу, затоплення водою родючих сільськогосподарських земель, місць, у яких здійснювалась популяція багатьох представників рослинного і тваринного світу, нерестилищ риби тощо. Саме такі перетворення спричинили до посилення деструктивних процесів, дисбалансу в природо-ресурсній сфері, включаючи лісове господарство.

Проголошення незалежності України, задекларування нової моделі розвитку та відновлення лісогосподарських земель – ринкової не забезпечили очікуваних позитивних змін. Ретроспективний аналіз засвідчує, що експлуатація лісогосподарських земель в умовах ринкових відносин набула більш жорстокого, витонченого, злочинного характеру. Роздержавлення, приватизація спричинили майже повний колапс в лісогосподарській сфері. Закриття та банкрутство значної частини лісогосподарських підприємств, роздержавлення та продаж їх за безцінь, повна невизначеність держави та місцевих органів самоврядування щодо участі в процесах використання, відновлення та охорони лісових ресурсів каталізували занепад економічних і екологічних процесів у природо-ресурсній сфері. Так звана ринкова модель генези лісогосподарської сфери в досліджуваному макрорегіоні спричинила й поглибила її дальніший занепад, і дальнішу деградацію економічних процесів, екології й соціальної сфери.

Слід зазначити, що масове банкрутство підприємств лісогосподарської сфери (у багатьох випадках навмисне, фіктивне) інтенсифікувало тіньові схеми вивозу за безцінь ділової лісодеревини за межі країни. У цей час швидко створюються невеликі фірми, котрі під прихованим захистом можновладців, органів місцевого самоврядування експортують ліс, лісосировинні вироби та швидко збагачуються. Зрозуміло, що діючий механізм генези лісогосподарської сфери в Карпатському макрорегіоні не відповідає задекларованим проєвропейським засадам, моделі сталого розвитку, котра прийнята багатьма країнами, включаючи транснаціональні. Більш ніж очевидно, що національна лісогосподарська сфера не може нині будуватись на механізмах, котрі використовувались у макрорегіоні впродовж останніх 90-100 років.

Магістральним напрямком генези лісогосподарської сфери має стати зростання лісистості лісогосподарських земель, створення умов для відновлення популяції рослинного і тваринного світу, покращення екології, вирішення соціального пакету завдань тощо.

Означена модель генези лісового господарства не є новою, оскільки вже тривалий час використовується країнами світу. Йдеться про імплементацію в лісогосподарській сфері засад стійкого розвитку, в результаті чого забезпечується розв'язання триєдиного завдання: вирішення соціальних завдань, збереження й поліпшення екології та підвищення економічної ефективності лісового господарства.

Відомо, що Україна публічно заявила про прихильність і потребу переходу на модель сталого розвитку вітчизняного сектору економіки, включаючи природо-ресурсну сферу. Разом з тим практичних кроків на шляху реалізації нових засад у лісогосподарській сфері зроблено надзвичайно мало, оскільки пріоритети відтворення лісових ресурсів залишаються попередні: зростання обсягів заготівлі лісодеревини. У системі «природа-суспільство» необхідно не просто перейти від «інтересів людини» до «інтересів природи», а розглядати їх як єдину систему екорозвитку, виходячи з «інтересів» цілісної соціоприродної системи розвитку – з тим, щоб ще більше орієнтувати її системний розвиток у бажаному коеволюційному напрямку [6, с.78]. Завдяки цьому буде забезпечено досягнення збалансованості суспільних інтересів і природи, котра досягається завдяки оптимізації економічних і екологічних законів суспільного розвитку.

Дослідження засвідчують, що досягнення збалансованості інтересів соціуму та природи, як ключових складових імплементації моделі сталого розвитку в лісогосподарській сфері Карпатського макрорегіону, було, є і буде надзвичайно складним до розв'язання завданням, оскільки при цьому порушуються бізнесові інтереси суб'єктів господарювання. Дисбаланс між природними та економічними законами, як засвідчує аналіз, є результатом дії не окремих пересічних громадян, а бізнесових структур. Означене переконує про потребу змінити ставлення бізнесу до природних ресурсів, дотримуючись при цьому не лише власних інтересів, а забезпечувати реціональне використання, збереження, популяцію природо-ресурсного потенціалу, включаючи лісові ресурси. Бізнес, який претендує на стійкий розвиток, повинен переформувати стратегію і тактику своєї діяльності, усвідомити, що він (бізнес) залежить від навколишнього середовища, інститутів держави й суспільства в цілому, а для власного успішного розвитку – зарекомендувати себе цивілізованим «корпоративним громадянином» [7, с.77].

Як зазначалось раніше, імплементація генези лісогосподарської сфери на засадах сталого розвитку означає зміну пріоритетів. Передусім це стосується належного, якісного вирішення соціальних негараздів, збереження та поліпшення екології. Необхідно чітко розуміти, що головним дефіцитом у країні є не гроші, а соціальний капітал, сучасні люди, над якими не тяжіють окупи минулого, які здатні до самоідентифікації як українці, як і європейці [8, с.12,13].

Таким чином, нова модель відтворення, відновлення та охорони лісових ресурсів в якості титульного завдання має забезпечити належний соціальний захист населення. Означене потребує реанімації реального сектору лісогосподарської сфери, створення нових сучасних лісозаготівельних і лісопереробних підприємств, робочих місць, нових засад матеріального забезпечення тощо.

Одночасно з вирішенням соціально-економічних завдань слід спрямовувати зусилля також на збереження й поліпшення екології лісових ресурсів.

Висновки. Лісогосподарська галузь, зокрема, лісорозведення, заготівля і переробка лісодревини в Карпатському макрорегіоні завжди були домінуючими сферами діяльності, оскільки більше половини земельного фонду тут зайнята під лісогосподарськими землями. Завдяки розвитку лісогосподарської сфери на досліджуваній території вирішувались економічні, соціальні, екологічні та інші важливі складові суспільного розвитку. Слід зазначити, що макрорегіон у порівнянні з іншими територіями нашої країни має особливості, котрі слід обов'язково враховувати при розробці проекту його подальшого розвитку. Передусім це стосується унікальних природно-кліматичних умов, особливостей історичного характеру, котрі можна розділити на три періоди: дорадянський, радянський і пострадянський. Спільними діями для них були заходи надмірного, виснажливого вирубування лісодревини, хижацького знищення фаунистики й флориністики, перманентного погіршення екології, ігнорування вимогами покращення соціального захисту населення тощо. Слід зазначити, що діючі в той час засади генези лісогосподарської сфери спричинили до вичерпності багатьох видів запасів корисних копалин, зростання забрудненості та засміченості лісових і водних ресурсів, усього природно-ресурсного потенціалу. З кожним роком в макрорегіоні спостерігається зростання обсягів заготівлі ліквідної деревини, що є однією з причин оголення багатьох ділянок Карпатських гір. Площі лісорозведення та лісонасадження зростали значно повільніше в порівнянні з лісовирубкою. Катастрофічних збитків лісогосподарській галузі було завдано в період перебування макрорегіону в складі Радянського Союзу. Тодішні ідеологи зробили все для того, щоб перетворити унікальні лісогосподарські землі з відпочинкових, оздоровчих, рекреаційних на «індустріальні». Під час будівництва військових баз військово-промислового комплексу масово вирубуються ліси, закривається доступ до багатьох із них.

Деструктиви генези лісового господарства макрорегіону одержали своє продовження в пострадянський період. Результати запровадження ринкової моделі, особливо на початку, призвели до посилення процесів неконтрольованого вирубування лісодревини, вивезення лісу за межі України та продаж його за безцінь.

Аналіз нинішнього розвитку лісового господарства в багатьох країнах світу засвідчує, що більшість із них відмовились від застосування екстенсивних, виснажливих, руйнівних і неконтрольованих засад використання й відновлення лісогосподарських земель, деревної та недревної продукції.

Йдеться про модель сталого розвитку, котра успішно використовується багатьма країнами в процесі використання лісогосподарських земель. При цьому одночасно й успішно забезпечується розв'язання триєдиного завдання: належне вирішення соціального пакету проблем, збереження й покращення екології та підвищення економічної ефективності господарювання в лісовому господарстві. Імплементация нової моделі в лісогосподарській сектор Карпатського макрорегіону потребує, передусім, розробки адекватної концепції, програми. Базисом їх формування має стати проведення генеральної інвентаризації лісогосподарських земель підприємств, лісогосподарської сфери, галузі в цілому. Це слід розробити в розрізі кожного підприємства, лісогосподарської ділянки, власників і користувачів. При розробці нових засад лісорозведення та лісокористування слід обов'язково використати досвід тих країн, у яких досліджувана сфера апробована та набула успішного розвитку.

Література

1. Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі / О.Носова // Економіка України. – 2011. – №4. – С.45–55.
2. Валерій Запорожан. Ноосферне мислення Вернадського / Валерій Запорожан // Дзеркало тижня. – 2013. – №10. – с.11.
3. Нікітенко П. Ноосферний підхід до формування антикризової моделі життєдіяльності Білорусі, Росії та України / П. Нікітенко // Економіка України. – 2010. – №3. – С.21–26.
4. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2008. – №4. – С.82–90.
5. Статистичний збірник «Довкілля України» / Державна служба статистики України. Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К.:2013. – 223с.
6. Хвесик М.А., Степаненко А.В. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М. Хвесик, А. Степаненко // Економіка України. – 2014. – №1. – С.74–86.
7. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння / А. Колот // Економіка України. – 2014. – №3. – С.70–82.
8. Онищенко В.П. Онтологічний контекст економічної кризи / В. Онищенко // Економіка України. – 2014. – №4. – С.4–17.